

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу КРОТЮК Катерини Андріївни «Психологічні особливості розвитку ціннісно-сміслової сфери військовослужбовців», представленої до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Проблема розвитку ціннісно-сміслової сфери військовослужбовців Збройних Сил України, особливо під час виконання завдань у бойових умовах, належить до категорії тих, що не набувають своєї актуальності з часом, а просто її не втрачають. У цьому контексті одразу зауважу, людина, ухвалюючи рішення обрати шлях професійного військового, ще на стадії оптації має для себе чітко усвідомити, що її подальше життя протікатиме в умовах постійної смертельної небезпеки. Російсько-українська війна в повному обсязі підтвердила цю тезу.

Жорсткі правила, за якими функціонує військовослужбовець у бойових умовах, висувають надзвичайно високі вимоги до його ціннісно-сміслової сфери. Остання є не лише дієвим регулятором поведінкової активності особистості військовослужбовця, але й спрямовує всю його діяльність, наповнює її сенсом і виступає ефективним механізмом на шляху до самоактуалізації. Військовослужбовець із високим рівнем ціннісної підтримки здатний тривалий час діяти у відриві від основних сил, в оточенні сил противника, протистояти різного роду випробуванням, значний проміжок часу функціонувати в ситуаціях постійних ризиків і викликів, зберігаючи за таких умов боєздатність на різних етапах бою, властивість відносно швидко повертатися до оптимального функціонального стану, навіть після серії поразок (невдач). Гармонійно розвинувши свою ціннісно-сміслову сферу, військовослужбовець сприймає дискомфорт як норму армійського життя, а небезпеку – основну стихію функціонування.

Пророчими з цього погляду є слова Джеймса Меттіса, який, звертаючись

до новобранців, зазначав: «Ухвалюючи рішення стати професійним військовим, Ви маєте запитати самого себе, чи не занадто гарячий у мене темперамент? Наскільки часто я нервую, гніваюся, злюся, стаю імпульсивним? Адже у стані люті зростає частота серцевих скорочень, що нерідко стає причиною деструктивної поведінки, а це найгірше, що може відбутися з військовим професіоналом».

Зазначені вище аспекти утворюють загальне проблемне поле дисертаційного дослідження Катерини Кротюк і виступають вагомим аргументом щодо його наукової актуальності та практично-прикладної спрямованості. Виконання дисертації в межах науково-дослідної роботи «Психічне здоров'я особи: сім'я, спільнота, нація» також засвідчує зацікавленість відповідних структур у таких розробках.

Підкреслюю безумовне вміння дисертантки комплексно й детально бачити, розуміти та «відчувати із середини» специфіку професійної діяльності військовослужбовців ЗС України, що конструктивно відображається на побудові психологічного експерименту з розвитку ціннісно-сислової сфери.

Панорамність дослідження Катерини Кротюк, синтез психологічних, філософських, медичних та ергономічних поглядів дав змогу пересвідчитися, що ціннісно-смілова сфера є динамічним, адаптивним, цілісним станом особистості військовослужбовця, запорукою мобілізації його психофізіологічної системи, установкою на активні дії, внутрішньою зорієнтованістю на певну поведінку, що забезпечує гарантовану успішність виконання бойових завдань.

Як складне психологічне утворення ціннісно-смілова сфера є багатофункціональною системою, що віддзеркалює індивідуально-типологічні властивості військовослужбовця, активізує протікання його психічно-пізнавальних процесів, породжує високу боєздатність за різних негативних психічних впливів сучасного бою.

Важко не погодитися з авторкою дисертації, що ціннісна підтримка є запорукою вироблення у військовослужбовця індивідуальної стійкості до

життєвих криз, осмисленої рефлексії, яка в підсумку дає змогу військовослужбовцю реалізувати власну професійну підготовленість і перетворити досягнутий рівень майстерності зі стану очікування в бойову діяльність. Для досягнення цього функціонального стану дисертантка пропонує декодувати ціннісно-сміслову сферу військовослужбовця комплексно, враховуючи її когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти, зокрема мотиви, потреби, прагнення, переконання, установки, знання та переживання.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в розробленні структурної моделі розвитку ціннісно-сміислової сфери військовослужбовців в умовах ведення бойових дій; удосконаленні розвитку ціннісно-сміислової сфери військовослужбовців на різних етапах професійної діяльності; подальшому розвитку уявлення про розвиток ціннісно-сміислової сфери особистості ранньої та середньої дорослості, особливостей професійної діяльності військовослужбовців, зокрема в умовах ведення бойових дій, обґрунтування теоретико-методологічних принципів побудови й структури тренінгових програм психологічного супроводу військовослужбовців.

Проводячи дослідження впродовж двох років, дисертантка для участі у психологічному експерименті залучила 69 військовослужбовців-учасників бойових дій різних родів військ. Наявність такої вибірки зумовлена поставленою метою та завданнями дослідження, а її гетерогенність за професійною спеціалізацією підвищила зовнішню валідність отриманих результатів. Цінним серед досліджуваних є те, що вони з перших днів широкомасштабного вторгнення безпосередньо виконують бойові (спеціальні) завдання в районах ведення бойових дій.

На сторінках дисертації авторка слушно доводить, що ціннісно-сміслова сфера зазнає найбільш руйнівного впливу під час виконання військовослужбовцем бойових завдань. Адже умови смертельної небезпеки, породжуючи у військовослужбовця амбівалентні почуття, здатні призводити до того, що військовослужбовці можуть або повністю втрачати значущі цінності та смисли, або ж здійснювати успішну внутрішню трансформацію на вектор

особистісного зростання й продуктивності. У цьому контексті розроблена авторкою структурна модель розвитку ціннісно-сислової сфери військовослужбовця, розмежовуючи етапи його професійного життя, показує способи адаптації до воєнного та життєвого досвіду й декодує її продуктивні, ситуативно-адаптивні та непродуктивні ознаки.

У результаті цілої низки вимірювальних процедур дисертанткою з'ясовано ступінь вираженості кожного із структурних компонентів ціннісно-сислової сфери досліджуваних осіб, що в підсумку забезпечило розвиток таких властивостей військовослужбовців як самоконтроль, духовність, лідерство, наполегливість, зосередженість на поставленому завданні в бойових умовах.

Загалом дисертаційне дослідження Катерини Кротюк чітко структуроване, логічно побудоване, характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструє вміння авторки синтезувати емпіричний і теоретичний рівні наукового дослідження, порушувати й розв'язувати цікаві наукові завдання, аргументовано та переконливо доводити свою позицію. Опубліковані авторкою наукові статті повноцінно відображають основний зміст дисертації.

У цілому поставлені завдання дисертанткою виконано, практична значущість роботи безсумнівна. Висновки побудовані на підставі результатів здійсненого дослідження, узагальнюють і підсумовують дисертаційні пошуки науковця, надаючи повне уявлення про всі розділи роботи.

Водночас, на наш погляд, як і будь-яке непересічне дослідження ця робота відкриває простір для наукової дискусії.

1. Інтерпретуючи погляди вітчизняних дослідників щодо домінуючих реакцій, які переживають військовослужбовці в бойових умовах, авторка дисертації поміж інших зауважує, що найбільш кризовою категорією військовослужбовців є ті, які мають вищу освіту, родичів та сім'ю на утриманні (стор. 43). У цьому контексті було б важливо з'ясувати, з яких міркувань виходить дисертантка, відносячи військовослужбовців із таким соціальним

станом до найбільш кризових, а також розкрити, наскільки тренінгова програма з підтримки ціннісної стійкості виявилася дієвою для такої категорії досліджуваних.

2. Характеризуючи різні типи ціннісної поведінки військовослужбовців, дисертантка окреслює осіб, які «прагнуть не виходити із зони комфорту», вважаючи, що їхня поведінка в бойових умовах може призвести до гострих стресових розладів, посттравматичного синдрому та депресії. Водночас низка дослідників (Брендон Вебб, Джон Манн) вважають, що вихід із зони комфорту суперечить природі людини, доводячи, що кожен природний феномен передбачає зону комфорту. Вважаю, що в майбутньому варто більш детально дослідити цю проблематику, з'ясувавши, наскільки зона комфорту є передумовою самозбереження та самозахисту військовослужбовця.

3. Залучивши до участі в дослідженні різні категорії військовослужбовців, дисертантка не встановлює наскільки їхня ціннісно-смілова сфера різниться залежно від важливості прийняття управлінського рішення, його виваженості й своєчасності, ціни помилки, ступеня відповідальності та інших засадничих цінностей, що корелюють з успішністю виконання бойового завдання. Ймовірно, це складе основу наукових розвідок у недалекому майбутньому.

Висловлені зауваження не є принциповими й суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку цієї самостійної та цікавої наукової роботи.

Висновок. Актуальність, обґрунтованість теоретичних позицій і висновків, що базуються на експериментально-діагностичному дослідженні, композиційна цілісність, науковість та практична значущість дисертаційної роботи «Психологічні особливості розвитку ціннісно-смілової сфери військовослужбовців» відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету

Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів», постанови Кабінету Міністрів України від 03 травня 2024 року № 507 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації науково-педагогічних і наукових кадрів», наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її авторка – КРОТЮК Катерина Андріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,

начальник кафедри суспільних наук

Національного університету оборони України

полковник

«13» травня 2024 року

Олег ХМІЛЯР

Підпис полковника Олега Хміляра засвідчую:

начальник адміністративного управління

Національного університету оборони України

кандидат військових наук

полковник

«13» травня 2024 року

Богдан БІЛЯВСЬКИЙ